

Yüksek Öğretimde Kritik ve Analitik Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi: En İyi Üniversitelerin Bölgelere Göre Karşılaştırılması

¹Sedat Yüksel*, ²İbrahim Musa Ünal, ³Abdullah Kadir Buturak, ⁴Yusuf Zahid Cebeci

¹ Bus. Admin. Department, University of Technology and Applied Sciences-Ibri, Oman
² College of Islamic Studies, Hamad bin Khalifa University, Qatar
³Freelancer Researcher, Turkey
⁴Freelancer Researcher, Turkey

Özet

Bu araştırma, dünyanın farklı bölgelerinde “en iyi 100” olarak listelenen üniversitelerdeki kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile ilgili uygulamalar ve farkındalıkları arasında farklılık olup olmadığını anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Tanımlayıcı bir yaklaşımla, birinci el, nitel veriler, gözlem yöntemiyle toplanmıştır. Bu amaçla tasarlanan yapısal gözlem formu, dört farklı bölgeden “Times Higher Education, THE, 2019 Top 100” da listelenen “en iyi 100” üniversiteye ait, kurumsal internet adreslerinin İngilizce versiyonunda, aynı sorulara cevap bulabilmek amacıyla aynı anahtar kelimelerin ilgili, ilintili, benzer veri tabanlarında arama, tarama ve delil toplama yoluyla doldurulmuştur. Bulgular, kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve farkındalığı açısından analiz edildiğinde, farklı bölge üniversiteleri arasında anlamlı farklılıklar tesbit edilmiştir. Müfredat, ders içeriği, ders dışı etkinliklerle kampus içi kritik ve analitik düşünme becerilerini geliştirme çabaları ve farkındalıkları açısından ABD’de yer alan “en iyi 100” üniversitenin ilk sırada; Asya-Pasifik üniversitelerinin ikinci; Asya üniversitelerinin üçüncü ve Avrupa bölge üniversitelerinin dördüncü sırada yer aldıkları görülmektedir. Araştırmanın sonunda, literatürdeki tartışmalar ve araştırmanın bulguları ışığında, yükseköğretim kurumlarında kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile ilgili olarak uygulamaya dönük öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, Kritik Düşünme, Analitik Düşünme, Yüksek Öğretim

Yüksek Öğretimde Kritik ve Analitik Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi: En İyi Üniversitelerin Bölgelere Göre Karşılaştırılması

Abstract

This research was designed to understand whether there is a difference between the practices and awareness of the development of critical and analytical thinking skills in universities listed as “top 100” in different geographical regions of the world. Within descriptive approach, primary, qualitative, and well-defined specific data were collected by using the structural observation checklist designed for this study on the English version of the official corporate internet addresses of the universities ranked by Times Higher Education as Top 100 of 2019. Findings confirmed that development and awareness of critical and analytical thinking skills were significantly different in top universities from different geographical regions. In terms of developing in-campus critical and analytical thinking skills by curriculum, course content, extracurricular activities, and awareness level “top 100” universities in the USA were observed at first rank; Asia-Pacific universities at second; Asian universities at third and European at fourth. In the light of the discussions in the literature and the findings of the study, implemental suggestions are presented regarding the development of critical and analytical thinking skills in higher education institutions.

Keywords: Thinking, Critical Thinking, Analytical Thinking, Higher Education

1. Giriş

Bu çalışmanın amaç ve kapsamında, kritik ve analitik düşünme konusundaki tanımlama ve algılamaların kavramsal bir analizi, ya da nasıl öğretilabileceğinin metodolojik tartışması ya da KAD becerilerinin ölçülmesi ile ilgili tartışmalara arabulucuk etmek değil; halen üniversitelerin kritik ve analitik düşünme eğitimi ile ilgili tutum ve farkındalıklarını tanımlayıcı bir yaklaşımla ortaya koymak, hedefi vardır.

Yükseköğretim kurumlarının, öğrenim görenlerin kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile ilgili oldukça önemli fırsatlara sahip olduğuna ilişkin geniş bir akademik katkı olmasına rağmen, bunun nasıl olması gerektiği konusunda farklı görüşler ve bu farklılıklara bağlı uygulamalar bulunmaktadır (Tartışmalar için, bkz. ilgili literatür).

Bu çalışmada; kriterler, objektiflik, sürdürülebilirlik, kapsamlılık ve kurumsallık açısından global ölçekte genel kabul gören yükseköğretim derecelendirme oluşumlarından biri olan Times Higher Education’ın, 2019 yılı için sıraladığı dünyanın farklı bölgelerindeki “en iyi 100” üniversitede kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin öğrencilere nasıl kazandırıldığı bir gözlem metodu ile araştırılmıştır.

2. Araştırma Tasarımı

2.1. Araştırma Problemi

Bu araştırmanın problemi; “dünyanın farklı bölgelerinde yer almakla birlikte, aynı kriterlere göre kendi bölgelerinde “en iyiler” olarak listelenen üniversitelerdeki öğrencilerin kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi için uygulamalar ve farkındalık düzeyleri arasında farklılıklar olup olmadığını görmek” olarak ifade edilebilir.

2.2. Metodoloji

Tanımlayıcı bir yaklaşımla tasarlanan bu çalışmada toplanması planlanan veriler, birinci el, nitel verilerdir. Kritik ve analitik düşünme becerileri herhangi bir üniversitede birden fazla bölüme ilişkili olabileceği için, sorgulama yönteminde veri sağlayacak muhatap bulma, önemli bir güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bununla ilgili, internet üzerinden bir soru formu ile pilot çalışma yapılmış; farklı bölgelerden farklı üniversitelerden seçilmiş yetkili/ilgili birim yöneticilerinin elektronik posta adreslerine soru formları gönderilmiş; fakat herhangi bir geri dönüş olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle sorgulama yöntemiyle veri toplamak yerine, gözlem yöntemi tercih edilmiştir. Aşama ve detayları “Veri Toplama Süreci” başlığı altında verilen gözlem metodu, Times Higher Education, THE, 2019 Top 100’de listelenen farklı bölgelerden “en iyi 100” üniversitenin kurumsal internet adreslerinin İngilizce versiyonunda, aynı sorulara cevap bulabilmek amacıyla aynı anahtar kelimelerin ilgili, ilintili, benzer veri tabanlarında arama, tarama ve delil toplama boyutlarıyla gerçekleştirilmiştir. Gözlem yöntemiyle çalışmaya dahil edilen üniversitelerin kurumsal internet sitelerinde, kritik ve analitik düşünmenin izini sürerken Tablo da verilen yapı, çalışmayı gerçekleştiren gözlemciler tarafından hassasiyetle takip edilerek kayda geçirilmiştir.

Tablo 1. Gözlemede Kullanılan Yapısal Veri Toplama Çerçevesi

İki Alternatifli Sorular	Evet	Hayır	<u>Açık Uçlu Sorular</u>
Kritik Düşünme adında müstakil bir ders	Evet	Hayır	
Analitik Düşünme adında müstakil bir ders	Evet	Hayır	
Kritik ve Analitik Düşünme adında müstakil bir ders	Evet	Hayır	
Benzer içerik ve beceriler başka bir ders ismi altında	Evet	Hayır	
			Yukarıdaki sorunun cevabı “evet”se, hangi isim altında?
			Yukarıdaki sorulardan birinin cevabı “evet”se, hangi programda?
			Yukarıdaki sorulardan birinin cevabı “evet”se, hangi öğrenim materyalleri tavsiye ediliyor?
KAD Dersi/leri lisans düzeyinde mi okutuluyor?	Evet	Hayır	
KAD Dersi/leri yüksek lisans düzeyinde mi okutuluyor?	Evet	Hayır	
KAD Dersi/leri doktora düzeyinde mi okutuluyor?	Evet	Hayır	
KAD becerilerinin geliştirilmesi yukarıdaki derslerin dışındaki derslerin amaç ve beklenen çıktılarını ile ilişkilendirilmiş mi?	Evet	Hayır	
KAD Dersi/leri online olarak veriliyor mu?	Evet	Hayır	
KAD beceri gelişimi ders dışı etkinliklerde yer alıyor mu?	Evet	Hayır	

2.3. Örneklem Yöntemi

Örneklem çerçevesi olarak, dünyanın her bölgesinden “en iyi yüz” üniversitenin seçilmesi kararlaştırılmıştır. Afrika’daki bazı üniversitelerin kurumsal sitelerinde İngilizce versiyon bulunmaması ya da araştırmaya elverişli altyapıdan uzak olması gerekçe gösterilerek Afrika bölgesi araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Kanada ve ABD üniversitelerindeki oldukça yüksek benzerlik nedeniyle Kanada Üniversiteleri de araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunların dışında her bölgeden “en iyi 100” üniversite, araştırma kapsamına alınmıştır. 66 üniversitenin hem Asya hem de Asya-Pasifik listelerinde yer alması nedeniyle 400 yerine 334 üniversite, araştırmada listesinde yer almıştır. Bu örneklem büyüklüğü, yığını temsil etmesi açısından bilimsel olarak yeterli görülmüştür.

2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırma için gerekli birinci el, nitel veriler toplanırken:

- Times Higher Education THE Top 100 2019 sıralaması (<https://www.timeshighereducation.com/search?e=404&search=world%20university%20rankings%202019>) esas alınmıştır. Bunun rasyoneli uzun zamandır devam eden, global ölçekte tanınmış, objektif ve aynı kriterlerle farklı bölgelerde sıralama yapma yeteneğine sahip olmasıdır.
- Kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin aynı ya da farklı bir isimle ders olarak veriliyor verilmemesi; derslere entegre edilip edilmediği; derslerin işleyiş planına entegre edilip edilmediği 2019-2020’de aktif olarak takip edilen ders programlarına bakılarak, ilgili üniversitenin ‘courses’, ‘classes’, ‘class schedules’, ‘course search’, ‘class search’, ‘schedules class’ gibi erişilebilir veri tabanlarında ayrı ayrı ve kombine olarak ‘thinking’, ‘thought’, ‘critical’, ‘analytical’ terimleri araştırılmıştır.

Dersin adı, kodu, çalışma planı gibi kanıtlara ulaşarak dersin varlığı; derslerin öğrenme amaçları veya beklenen çıktılarının kritik ve/veya analitik düşünme becerileri ile ilişkilendirilmiş olması gibi kanıtlara ulaşarak ders içeriklerine entegre edildiği doğrulanmıştır.

- Kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin aynı ya da farklı bir ders adıyla online olarak verilir vermediğini tesbit edebilmek için, ilgili üniversitenin ‘online education’, ‘online courses’, ‘e-courses’, ‘MOOCs’, ‘remote courses’, ‘distance courses’, ‘distance education’ gibi erişilebilir veri tabanlarında ayrı ayrı ve kombine olarak ‘thinking’, ‘thought’, ‘critical’, ‘analytical’ terimleri araştırılmıştır.
- Kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin aynı ya da farklı bir isimle ders olarak hangi düzeyde verildiğini tesbit etmek için, ilgili üniversitenin “courses”, “classes”, ‘class schedules’, ‘course search’, ‘class search’, ‘schedules class’ gibi erişilebilir veri tabanlarında ‘undergraduate’, ‘graduate’ kırılımlarında ayrı ayrı araştırma yapılmıştır.
- Araştırma için gerekli veriler, 2020 yılı ocak-nisan ayları arasındaki dört ay boyunca dört araştırmacı tarafından toplanmıştır.
- Toplanan veriler, sayılarla kodlanarak IBM® SPSS® Statistics 25 programı yardımıyla analiz edilmiştir.

3. İlgili Literatür

Etimolojik olarak ‘kritik’ kelimesi, Yunanca ‘kritikos’ (ayırt edici yargı) ve ‘kriterion’ (kriter, standartlar) kelimelerinden türemiş ve “kriterler/standartlar temel alınarak ayırt edici yargıya ulaşma” anlamına gelmektedir. Webster’s New World Sözlüğü de ‘kritik’ maddesini “dikkatli bir analiz ve yargıyla nitelendirilen” diye ayırmaktadır (Paul, Elder, & Bartell, 1997).

Kritik düşünme ile ilgili kabul gören ve yaygın eski tanımlardan biri Ennis (1985) tarafından ortaya konulan “Ne yapılacağına, neye inanılacağına karar vermeye odaklanmış yansıtıcı ve mantıklı düşünme”dir. Yine en genel kavramsallaştırılmış biçimiyle “İyi bir hükme varmak için bilişsel becerilerin yansıtıcı kullanımı” olarak da tanımlanmaktadır (Etson vd., 2018) Dünya Ekonomik Forumu (bundan sonra WEF), 2018 raporunda ‘kritik düşünme’yi “Sorunlara yönelik alternatif çözüm, çıkarım veya yaklaşımların güçlü ve zayıf yönlerini tanımlamak için mantık ve muhakeme kullanma.” olarak tanımlarken; ‘analitik düşünme’yi de -iş dünyasında rağbet edilen yönüne vurgu yaparak- “İşle ilgili konu ve sorunlara denk gelen bilginin analizi ve mantık kullanma” olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmanın amaç ve kapsamında, kritik ve analitik düşünme ile ilgili kavramsal bir tahlil yapmak olmadığı için, kritik ve analitik düşünmenin ne olduğu ile ilgili detaylı tanımsal farklılıklara girilmeyecektir. Bunun yerine kritik ve analitik düşünme becerilerinin üniversitelerde geliştirilmesi ile ilgili farklı görüşler irdelenecektir.

“Kritik ve analitik düşünme becerileri üniversitelerde öğretilbilir mi?” sorusuna farklı araştırmacı ve yazarların farklı cevapları olmuştur. Bir yanda “kritik düşünmenin başı sonu belli bir dizi temel beceriye indirgenebileceğine ve hangi disiplinde olursa olsun herhangi birinin sistematik bir yolla

öğrenip uygulama imkanı bulabileceğine” inanan Robert Ennis, Peter Facione, ve Richard Paul; diğer yanda “kritik düşünmenin her zaman içeriksel/bağlamsal olduğunu ve ilgilendiği konuya yakından bağlı olduğunu” iddia eden ve başka bir deyişle, “Düşünmek her zaman bir şeyle ilgilidir” diyerek karşı görüşü savunan John McPeck, Daniel T. Willingham gibi yazarlar yer alırken, her iki grubu da aşırı genellemeci bulan Tim J. Moore gibi yazarlar bulunmaktadır (aktaran (Schlueter, 2016). Schlueter (2016) yukarıda farklı görüşleri sıraladıktan sonra kendi görüşünü “Kaybedecek bir şeyimiz yok!” diye özetlemektedir.

Kritik ve analitik düşünme becerilerinin yükseköğretim kurumlarında geliştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşler farklı beklentilerden kaynaklanmaktadır. Örneğin; güncel ve çarpıcı bir ifade olarak Princeton Üniversitesi Rektörü Christopher L. Eisgruber: “Eğer kritik düşünmeyi kullanırsak, dijital çağda özgür kalabiliriz,” diyerek (2017) kritik düşünmeden beklentilerini en üst düzeyde ifade ederken; Eisgruber’den daha önce Arum (2011), çok çalışmayan veya nasıl düşüneceğini bilmeyenleri “dünyanın affetmeyeceğini” ve onların kendilerini değiştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu minval üzere, yükseköğretim kurumlarının öğrencileri eğitmek yerine kaydolmalarını ve sistem içinde kalmalarını sağlamak şeklindeki “baştan çıkmış kurumsal teşviklere” iten mevcut kültürden vazgeçmeleri gerektiğini savunmakta ve öğrenci-müşteri modelinin üniversiteleri “beyinlerin değil bedenlerin” peşine düşürdüğüne işaret etmektedir (Arum, 2011). Elias ve Kress (1994) de kritik düşünme eğitiminin, sosyal açıdan daha olumlu, daha yardımsever ve madde bağımlılığından uzak bireyler yetiştirmeye katkısı olduğunu ifade etmektedir.

Kritik ve analitik düşünmenin, öğrencilerin hem kampüs hayatları boyunca hem de sonraki kariyer aşamalarında, bilimsel ve akademik üretkenliklerinin kalitesi açısından zorunlu olduğunu vurgulayan akademik çalışmalar, (Ip, Lee, Lee, Chau, Wootton ve Chang, 2000; Adams ve diğerleri 1999; Kökdemir 2012) bulunmaktadır. Ayrıca Terenzini, Theophilides ve Lorang 1984; Terenzini ve Wright, 1987; Arum ve Roksa, 2011) öğrencilerin analitik düşünme, kritik değerlendirme, soyut ilkeleri kullanabilme gibi becerilerinin yüksek öğrenim düzeyinde geliştirilebileceğini savunmaktadır. Bunlara ilave olarak, üniversite öğrencilerinin kritik düşünme becerilerinin yıllara bağlı olarak olumlu bir gelişme seyri izlediğine ilişkin bilimsel katkılar bulunmaktadır (Terenzini & Wright 1987; Çakır & Senemoğlu 2016). Çakır ve Senemoğlu (2016), öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyi, aldıkları eğitimin etkililiği ve üniversitede kazandıkları öğrenme yaşantılarının zenginliği, analitik düşünme becerilerinin gelişimini etkilediğini ifade etmektedir. Arum ve Roksa (2011) liberal sanat alanlarında uzmanlaşan öğrencilerin, zaman içinde kritik düşünme, karmaşık akıl yürütme ve yazma becerilerinde diğer alanlardaki çalışmalardan daha yüksek kazanımlar elde ederken; işletme, eğitim, sosyal hizmet ve iletişim alanlarında uzmanlaşan öğrencilerin kazanımlarının daha sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Yazarlar, bunun liberal sanatlar derslerinde ortalama olarak materyale göre daha zorlu okuma ve yazma ödevlerinin bir yansıması olabileceğini belirtmektedir.

Üniversite kampüslerindeki kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesinde, ders dışı etkinliklerin olumlu etkisi olduğuna dair bilimsel katkılar bulunmaktadır. Örneğin; Terenzini, Theophilides ve Lorang (1984); Terenzini ve diğerleri (1995) öğretim elemanları ve akranlarıyla ders dışı etkinliklerde bir araya gelmelerinin, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmede belirgin bir etkisi olduğunu; yine Terenzini ve diğerleri (1995) hem sınıf içi hem de sınıf dışı aktivitelerin kritik düşünme becerilerini geliştirdiğine işaret etmiştir. Atay ve diğerleri

(2009), sosyal etkinliklere katılan öğrencilerin kritik düşünme puan ortalamalarının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğunu saptamıştır. Çakır ve Senemoğlu (2016) ders dışı etkinliklere yapılan yorumların kalitesini, olumlu yönde etkilediğini vurgulamaktadır.

Genel olarak araştırmacıların yaklaşımı bu minvaldeyken, üniversitelerde düşünsel becerilerin geliştirilmesinin oldukça yavaş ve sınırlı olduğuna dair eleştirilere de rastlanmaktadır. Örneğin; Arum ve Roksa (2011), çoğu öğrencinin üniversitedeyken kritik düşünme, problem çözme, analitik akıl yürütme ve yazılı iletişim becerilerinde önemli kazanımlar elde etmediklerini belirterek, kurumların vaat ettiği ve sundukları şey arasında bir uçurumun olduğuna dikkat çekmektedir.

Bazı yazarlar (örneğin, Ennis 1985, 1986; Nickerson 1986), bir alana ait uzmanlık bilgisinin o alanda güçlü bir tez ortaya koyma ya da iyi bir tartışma için gerekli olduğunda hem fikir olmakla birlikte, bu becerinin kazanılmasının yıllar süren bir çalışma gerektirdiğini ifade etmektedirler. Bu cümleden olmak üzere, Facione (1984) lisans öğrencileri arasında yüksek kritik düşünme beklentilerini çok gerçekçi bulmamaktadır. Bununla birlikte, yükseköğretim kurumlarındaki eğiticiler, öğrencilerin "hangi verileri nasıl organize ederek, en üst düzeyde kullanılabilir hale getirebilecekleri konusunda" eğitsel katkı verebilir (Facione, 1984). Becerilerin ölçülmesi ile ilgili çalışmaları ile tanınan Benjamin (2014), kritik düşünme becerilerinin geliştirilmesi konusunda, yükseköğretim kurumları arasında belirgin farklılıkların gözlenebildiğini ifade etmektedir. Bu farklılıkların sebeplerini anlamak için Haas ve Keeley (1998)'in sıraladığı öğretim elemanlarının gerekli değişimi yapmada karşılaştıkları zorlukları, kalabalık öğrenci grupları, öğrenim materyallerinin kritik düşünme becerilerini desteklememesi, akademik başarı ölçümlerinin genellikle çoktan seçmeli sınavlarla yapılması gibi engeller göz önüne alınabilir. Ayrıca bu farklılıklar, özellikle genç öğretim elemanlarının etkisiyle, öğretimin temel amaç olduğu bir eğitim sisteminin geliştirilip geliştirilmediğinden (Browne & Meuti 1999) ya da güçlü bir yönetim desteğinin (Kökdemir, 2012) olup olmadığından da kaynaklanabilir.

Kritik ve analitik düşünme becerilerinin üniversitelerde geliştirilip geliştirilemediğine dair kapsamlı bir çalışma da, Paul, Elder ve Bartell tarafından 1994'de gerçekleştirilmiştir. Söz konusu araştırmacılar tarafından, California'daki öğretmen hazırlık programlarında, öğretim üyeleri arasında mevcut öğretim uygulamalarını ve kritik düşünme bilgisini değerlendirmek; kritik düşünmeyi geliştiren örnek öğretim uygulamalarını tanımlamak ve çalışmanın sonuçlarına dayanarak politika önerileri geliştirmek amaçlarına matuf olarak 38'i devlet; 28'i özel olmak üzere toplam 66 üniversitede bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın çarpıcı sonuçları öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanlarının kritik düşünmeyi veya nasıl öğreteceğini bilmediğini ya da yanlış olarak bildiğini ve ayrıca güvenle yapmaya devam ettiklerini ortaya koymuştur (Paul, Elder, & Bartell, 1997).

Bir diğer gruptaki yazar ve araştırmalar ise, kritik ve analitik düşünme becerilerinin üniversite sonrası iş dünyasındaki önemine vurgu yaparak, kampüslerin kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunabileceğini iddia etmektedirler. İş dünyası veya istihdam piyasası, üniversitelerin en önemli paydaşlarından biri olduğundan, buradan gelen işaretlerin, üniversitelerin müfredat, ders içeriği, öğrenim materyalleri, ders dışı etkinliklerin planlanması vb faaliyetlerinde kullanılması tavsiye edilmektedir. Örneğin; Casner-Lotto ve Barrington (2006) kritik düşünme ve sorun çözme becerilerinin bugünün iş dünyasında yer bulabilmek için ön lisans ve lise mezunlarında önemli iken; lisans mezunları için oldukça (%92)

önemli olduğunu vurgularken: AAC&U (2011), yaptıkları araştırmaya katılan işverenlerin yüzde 81'inin yükseköğretim kurumlarından kritik düşünmeye daha güçlü bir önem atfetmelerini beklediklerini vurgulamaktadır. Elson ve arkadaşları (2018) ise daha ileri giderek, başvuru sahiplerinin iş performansını tahmin etmek için kritik düşünme becerilerinin ölçülmesinin gerekli olabileceğini düşünmektedir.

Aynı cümleden olmak üzere, WEF tarafından iş adamları arasında global ölçekte yapılan araştırma sonuçlarında, iş dünyası tarafından en çok talep edilen beceriler sıralanırken, hem 2018 hem de 2022 yılları için “analitik düşünme ve yenilik” becerisi listenin en başında yer alırken; “kritik düşünme ve analiz” becerisininse 2018 yılında ilk üç, 2022 yılında ise ilk beşte yer aldığı görülmektedir (WEF, 2018).

Buraya kadar “niçin” sorusuna verilen cevapları irdelemişken, bundan sonra “nasıl” sorusuna ilişkin görüşleri karşılaştıracaktır. Brandt (1985) düşünme becerileri eğitiminin "düşünme öğretimi" , "düşünmeyi öğretme" ve "düşünmeyle ilgili öğretim" olmak üzere üç temel öğesinin bulunduğunu belirtmektedir. Brandt'ın sözünü ettiği bu üç temel öğeden düşünme öğretimi; öğretmen ve yöneticilerin öğrencileri düşünmeye yöneltecek öğrenme-öğretme ortamları hazırlamaları anlamına gelmektedir. Düşünmeyi öğretme, düşünme becerilerinin bir öğretim programı çerçevesinde öğretilmesidir. Düşünmeyi öğretmede düşünme becerilerinin bir konu alanıyla ilişkilendirilerek öğretilmesi daha etkilidir. Düşünmeyle ilgili öğretim ise, bilişsel süreçlerin öğretilmesi, düşünmenin bilincinde olma ve epistemik biliş gibi öğelere ayrılarak ele alınmaktadır. Bu çalışma doğrudan kritik ve analitik düşünmenin nasıl öğretilabileceği üzerinde bir tartışmaya girmek yerine yüksek öğretim kurumlarının uygulamalarına odaklanmıştır.

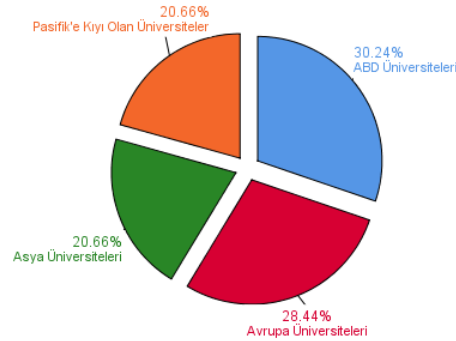
Uzun tecrübelerine sahip bir rektör olarak Hersh çalışma arkadaşı Keeling'le birlikte kampüsteki kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ile ilgili manifesto niteliğinde yaptığı açıklamayla “ancak programlar arasında kritik düşünme, sorun çözme ve ahlakî gelişimi kapsayacak ortak bir müfredat oluşturma girişiminin beklentileri karşılayabileceğini ifade etmiştir (Hersh & Keeling, 2018).

3.1. Bulgular

Tanımlayıcı Bulgular

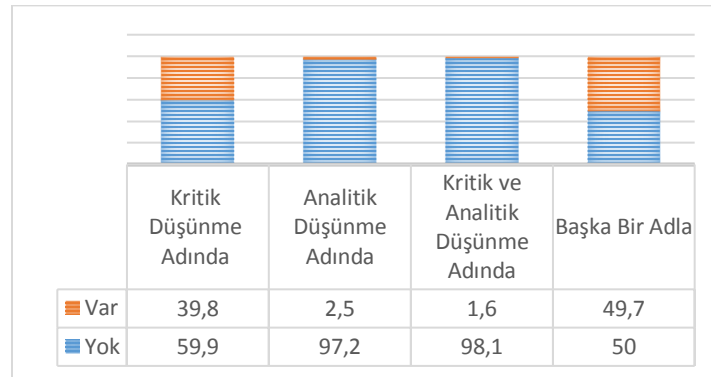
Araştırmada veri toplanan üniversitelerin bölgelere göre dağılımı Şekil 1 de görülmektedir.

Araştırmada Yer Alan Üniversitelerin Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 1. Araştırmada Veri Toplanan Üniversitelerin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Şekil 2’de, veri toplanan üniversitelerdeki kritik ve /veya analitik düşünme derslerinin genel olarak hangi isimler altında verildiği gösterilmektedir. Şekil 2’den de anlaşılacağı gibi dünya genelindeki araştırmada veri toplanan üniversitelerin yaklaşık %40’ında “kritik düşünme” adında müstakil bir ders okutulmakta iken; sadece %2.5’inde “analitik düşünme”; %1.6’sında “kritik ve analitik düşünme” adında dersler okutulmaktadır. Bununla bağlantılı olarak, dünya genelinde araştırmaya dahil edilen üniversitelerin yaklaşık %50’si kritik ve analitik düşünme becerilerini farklı isim kombinasyonları ile müfredatlarına dahil etmişlerdir. Veri toplama esnasında bazı üniversitelerin internet temelli araştırma yapısı, İngilizce olarak elverişli olmadığından toplam %99.7 olarak görülmektedir.

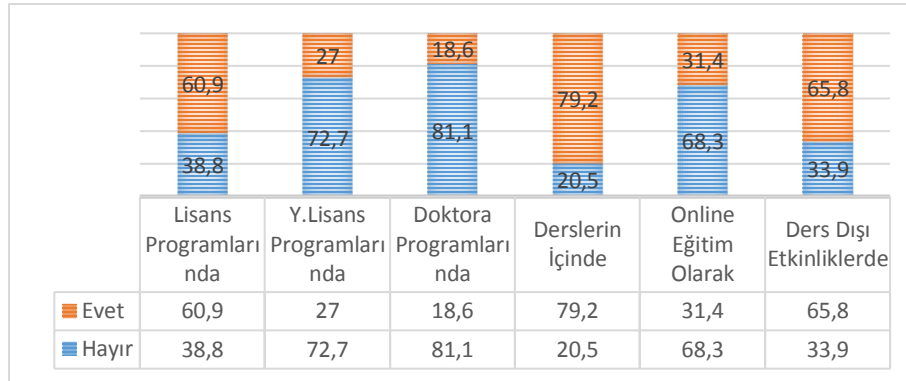

Şekil 2. En İyi Üniversitelerde Kritik ve/veya Analitik Düşünme Derslerinin Genel Görünümü

Şekil 3’te, veri toplanan üniversitelerdeki kritik ve /veya analitik düşünme derslerinin genel olarak hangi düzeylerde verildiği gösterilmektedir. Şekil 3’den de anlaşılacağı gibi, dünya genelinde veri toplanan üniversitelerin yaklaşık %61’inde, hangi isim altında olursa olsun, kritik ve/veya analitik düşünme becerileri ile ilgili ders, lisans düzeyinde verilirken, yaklaşık %27’sinde yüksek lisans; %18.6’sında doktora düzeyinde verilmektedir. Müstakil bir ders olsun ya da olmasın kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin müfredatta yer alan derslerin içeriğine entegre edilmesi

dünya genelinde yaklaşık %79; online olarak verilmesi %31.4; ders dışı etkinlikler olarak planlanıp yürütülmesi ise %66 düzeyindedir.

Şekil 3: En İyi Üniversitelerde Kritik ve/veya Analitik Düşünme Becerileri Kazandırma

Bölgelere Göre Farklılıkların Analizi

Bu bölümde, araştırmada veri toplanan üniversitelerdeki kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesine ilişkin uygulamalar, coğrafi bölgelere bağlı olarak karşılaştırılmaktadır.

Araştırmaya dahil edilen üniversitelerin,

- yaklaşık %50'si kritik ve analitik düşünme becerilerini farklı isim kombinasyonlarıyla;
- yaklaşık %61'i, hangi isim altında olursa olsun, kritik ve analitik düşünme becerileri ile ilgili en az bir dersi lisans;
- yaklaşık %27'si yüksek lisans;
- %18.6'sı doktora;
- yaklaşık %79'u müfredatta yer alan derslerin içeriğine entegre;
- yaklaşık %31.4'ü online;
- %66'sı ders dışı etkinlik formuyla kritik ve analitik düşünme becerilerini kampüslerinde geliştirme gayreti içerisinde.

Kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesine ilişkin uygulamalar, coğrafi bölgelere bağlı olarak karşılaştırıldığında:

- “Kritik Düşünme” bir ders ismi olarak en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya, Asya-Pasifik ve Avrupa;
- “Analitik Düşünme” bir ders ismi olarak en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya-Pasifik, Asya ve Avrupa;
- “Kritik ve Analitik Düşünme” bir ders ismi olarak en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya, Avrupa ve Asya-Pasifik üniversitelerinin müfredatlarında yer almaktadır.

Kritik ve analitik düşünme becerilerinin,

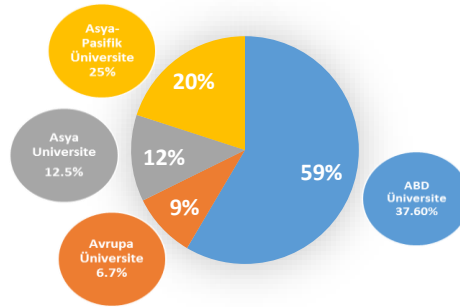
- farklı isimlerle verilmesi en sık Amerikan, sonra sırasıyla Asya, Avrupa ve Asya-Pasifik;
- lisans programlarında yer alması, en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya-Pasifik, Asya ve Avrupa;

- yüksek lisans programlarında yer alması, en sık Asya; sonra sırasıyla Amerikan, Asya-Pasifik ve Avrupa;
- doktora programlarında yer alması, en sık Asya; sonra sırasıyla Amerikan, Avrupa ve Asya-Pasifik;
- tüm derslerin içeriğine entegre edilmesi, en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya-Pasifik, Asya üniversitelerinde ve Avrupa;
- online olarak sunulması, en sık Amerikan; sonra sırasıyla Asya-Pasifik, Asya ve Avrupa;
- ders dışı etkinliklerin konusu olması, en sık Amerikan sonra sırasıyla Asya-Pasifik, Asya ve Avrupa üniversitelerinde görülmektedir.

Araştırmada, veri toplanan farklı coğrafi bölgelerin her birinden “en iyi 100” üniversitenin, kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve farkındalıklarının karşılaştırılması için dört kriter belirlenmiştir. Bunlar

- “Kritik Düşünme” adında bir dersin müfredatlarında yer alması.
- Benzer içeriğin başka bir ders ismiyle müfredatta yer alması.
- Kritik ve/veya analitik düşünme becerilerinin, farklı programlarda yer alan farklı derslerin öğrenme amaçları, işleyiş planları ve beklenen çıktılarıyla bağlantılandırılması.
- Kritik ve/veya analitik düşünme becerilerini geliştirmek amaçlı ders dışı aktivitelerin yapılması.

Şekil 4 de görülebileceği gibi, araştırmada veri toplanan bölgesel “en iyi yüz” üniversitenin dört kriteri de aynı anda karşılayarak, kritik ve analitik düşünme farkındalığı en yüksek oranlı gözlenen bölge ABD’dir. Araştırmada veri toplanan Kritik ve Analitik Düşünme farkındalığı en yüksek üniversitelerin %58.9’u ABD üniversiteleridir. “En iyi 100” ABD üniversitesi kendi bölgesinde karşılaştırıldığında ise en iyi 100 üniversitenin %37.6’sında Kritik ve Analitik Düşünme farkındalığının yüksek olduğu gözlenmiştir. İkinci sırada Asya-Pasifik, üçüncü sırada Asya, dördüncü sırada da Avrupa üniversiteleri yer almaktadır.

Şekil 4: Kritik ve Analitik Düşünme Farkındalıklarının Bölgesel ve Genel Karşılaştırılması

4. Araştırmanın Kısıtları

Bu araştırma, aşağıdaki varsayım, kısıt ve sınırlılıklarla birlikte gerçekleştirilmiştir:

- 1- Araştırma, farklı bölge ve üniversitelerdeki öğretim elemanlarının, kritik ve analitik düşünme becerileri ile ilgili ortak bir algı ve bilgiye sahip olduklarını varsaymıştır.
- 2- Araştırma mevcut durumu gözlediğinden, ilgili üniversitelerde daha önce yaşanmış tecrübeler nedeniyle yapılmış değişiklikleri göz ardı etmiştir.
- 3- Araştırmaya, gözlemci sayısı, zaman kısıtları ve dil engelleri nedeniyle 4 farklı bölge dahil edilebilmiştir.
- 4- Araştırmada veri toplama, ilgili üniversitelerin ingilizce internet siteleri üzerinden yapılabilmektedir.
- 5- Araştırma için veri toplanmaya başlanmasından bir süre sonra (16 Mart 2020) üniversitelerin neredeyse tamamı uzaktan eğitime geçtiğinden, bir çok üniversitede kritik ve analitik düşünme becerileri de online verilmeye başlamıştır.
- 6- Araştırmada, internet sitelerinde yer alan ders planları (syllabus) üzerinden bir gözlem yapıldığından, dersin işleyişi içerisindeki ya da sınav ve ödevlerdeki kritik ve analitik düşünme unsurları gözlenememiştir.

Sonuç

Her ne kadar tanımlayıcı bir yaklaşımla yola çıktığı ve analitik çıkarımlar hedeflenmemiş olsa da, bulguların yorumlanmaya ihtiyaç duyduğu görülmektedir. ABD üniversitelerinin kritik ve analitik düşünme becerilerine kampüslerinde oldukça önem vermelerinde, Arum ve Rotsa'nın (2011) ortaya koyduğu eleştirilerin etkisi olduğu tahmin edilmektedir. ABD üniversiteleri 2011'den sonra öz eleştiri yaparak, yeni yaklaşımlar benimsemiş olabilirler. Diğer bölgelerle (Asya, Avrupa, Asya-Pasifik) kıyaslandığında ABD'deki yükseköğretim kurumları -en azından en iyiler- daha homojen bir görünümde. Bu benzerlik, paydaşlar ve hedef pazarlar için olduğu kadar, kültürel, yasal, siyasi, ekonomik ve fizyolojik çevre açısından da teyid edilebilir. Diğer bölgelerdeki üniversiteler, farklı ülkelerin bünyesinde iken, ABD'de aynı ülke sınırları içinde ve daha rekabetçi bir pazarda üstünlük elde etme yarışı, ABD üniversitelerini, birbirini yakın takip etme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Bunun zıddı olarak, Avrupa üniversitelerinde diğer bölgelere göre daha gerilerde görülen ve beklenmedik gibi duran sonuçlar ise, aynı bölgede birbirinden farklı dil ve kültürlerde kendini ispat ederek "en iyi 100" içerisinde yer alan üniversitelerden her birinin, örgütsel kültür ve geleneğinin farklı olması ve bunu korumadaki ısrarlarıyla açıklanabilir. Buna ilave olarak, araştırmanın kısıtlarından olan "verilerin sadece kurumsal internet sitelerinin İngilizce versiyonlarından toplanabilmesi", ana dili İngilizce olmayan ülkelerdeki (örneğin Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Portekiz vb.) "en iyilerin" internet sitelerinde İngilizce veri tabanlarının çok güncel ve geniş kapsamlı olmamasından sebep düşük frekanslarda tesbit edilmiş olabilir. Benzer sorun ve sonuçlar, özellikle Asya bölgesindeki üniversitelerde de kendini hissettirmektedir.

Bu tesbitlerden ve literatürdeki tartışmalardan yola çıkarak önerilerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gerek literatür taraması ve gerekse veri toplama sürecinde, global ölçekte kritik ve analitik düşünme becerilerinin kampüslerde geliştirilmesi konusunda, hangi bölge ve kültürden olursa olsun yükseköğretim kurumlarında artan bir eğilim gözlenmiştir. Etkinliği ve etkililiği tartışmalı olsa da yükseköğretim kurumları kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından önemli fırsatlara sahiptir ve bu fırsat değerlendirilmelidir.
- Herhangi bir programda “kritik ve/veya analitik düşünme” adıyla ya da benzer içeriğin başka bir isimle sunulması beceri gelişimi açısından oldukça zayıf kalmaktadır. Bu nedenle bundan başka bir seçenek yoksa, bu dersin “en alt sınıfta” ve “en genel” yapıda verilmesi -örneğin hazırlık ya da birinci sınıfın temel “core” ya da ortak “common” dersi kapsamında planlanması- tercih edilmelidir. Böylelikle öğrencilerin ilerleyen yıllarda beceri gelişimini diğer dersler, ders dışı etkinlikler ve bireysel gayretlerle geliştirebilecekleri düşünülmektedir.
- Bundan daha iyi bir seviye olarak, kritik ve analitik düşünme becerilerinin tüm derslerin öğrenme amaçlarına, beklenen çıktılarına, işleyiş planlarına, öğrenim materyallerine, sınav, ödev ve performans değerlendirmelerine entegre edilmesi tercih edilebilir.
- Bundan daha iyi bir seviye olarak Hersch ve Feeling’in (2018) dediği gibi, öğretim elemanlarının bireysel olarak verdikleri derslerin içine kritik ve analitik becerileri entegre etmelerini beklemekten öte; bir program için müfredat geliştirme ya da gözden geçirme aşamasında bütüncül bir yaklaşımla, müfredatta yer alan tüm dersler, çıktıları ve ölçme ve değerlendirme yapılarıyla birlikte planlanabilir.
- Kampüs ortamlarının ders dışı etkinliklerle sunduğu cazip, interaktif ve dinamik ortamlar, kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesi için en az dersler kadar etkili olabilir.
- Öğretim elemanlarının kritik ve analitik düşünme becerilerinin gerekliliği, ne olduğu, nasıl geliştirilebileceği üzerine ortak bir algıya sahip olmaları için gerekli çalışmalar yapılarak, bireysel anlamda “doğru bilinen yanlışların” iyi niyetli çabaların boşa çıkmasına fırsat verilmeyecektir.
- Mevcut program/müfredat/ders/etkinlikler, kritik ve analitik düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkıları noktasında gözden geçirilebilir. Bu kapsamda eğitim programları, üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen davranışlar bakımından tüm aşamalarda değerlendirilmelidir (Çakır & Semenoğlu, 2016).

Kaynakça

AAC&U, American Association of Colleges & Universities (2011). *The LEAP vision for learning: Outcomes, practices, impact, and employers' view*. Washington, DC: AAC&U.

Adams, M. H., Whitlow, J. F., Stover, L. M.; & Johnson, K. W. (1999). A longitudinal evaluation of baccalaureate students' critical thinking abilities. *Journal of Nursing Education*. 38, 3, 139-141.

Ahern, A. O. T., Mcruairc, G., Mcnamara, M., O'Donnell, D. (2012). Critical Thinking In The University Curriculum - The Impact On Engineering Education, *European Journal Engineering Education*, Volume 37, Issue 2, May 2012., Pp.125-132

Arum, R. (2011) mentioned by Scott Jaschik in `Academically Adrift`
<https://www.insidehighered.com/news/2011/01/18/academically-adrift> erisim tarihi: 05.05.2020

Arum, R. & Roksa, J. (2010). *Academically Adrift: Limited Learning On College Campuses*. Chicago, IL: University Of Chicago Press.

Atay, S., Ekim, E., Gökkaya, S., & Sağım, E. (2009). Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 39–46.

Benjamin, R. (2014). Two Questions About Critical-Thinking Tests In Higher Education, *Change: The Magazine Of Higher Learning*, 46:2, 24-31, DOI: [10.1080/00091383.2014.897179](https://doi.org/10.1080/00091383.2014.897179)

Brandt, R. S. (1985). Comparing approaches to thinking. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* (s. 244-246). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Brown, T. (2004). Higher Order Thinking Skills. In Kincheloe, J. L. & Danny, K. W. (Ed.). (2004). *Critical Thinking And Learning: An Encyclopedia For Parents And Teachers*. (S. 458-463). Westport, CT: Greenwood Publishing Group.

Browne, M. N. ve Meuti, M. D. (1999). Teaching how to teach critical thinking. *College Student Journal*, 33(2), 162-170.

Casner-Lotto, J., & Barrington, L. (2006). *Are they really ready to work? Employers' perspectives on the basic knowledge and applied skills of new entrants to the 21st century of U.S. work force*. New York, NY: The Conference Board, Inc.

Elson, S. B., Hartman, R., Beatty, A., Trippe, M., Buckley, K., Bornmann, J., . . . Sprenger, A. (2018, April 13). Critical Analytic Thinking Skills: Do They Predict Job-Related Task Performance Above and Beyond General Intelligence? *Personnel Assessment and Decisions*, Vol. 4: 1, pp. 9-29. DOI: [10.25035/pad.2018.002](https://doi.org/10.25035/pad.2018.002)

Eisgruber, L.C. (2017). Fung Forum Ends With A Call For Critical Thinking In The Digital Age, ' By Ryan Maguire, <https://www.princeton.edu/news/2017/03/20/fung-forum-ends-call-critical-thinking-digital-age?section=topstories> Erisim Tarihi: 02.01.2020

Elias, M. J. ve Kress, J. S. (1994). Social decision-making and life skills development: A critical thinking approach to health promotion in the middle school. *Journal of School Health*, 64(2), 62-66.

Ennis, R.H. (1985). A Logical Basis for Measuring CriticalThinking Skills.Educational Leadership: 44-48.

Ennis, R. (1985). Goals for critical thinking curriculum. A. Costa (Ed.), *Developing Minds* (s 54-57). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.

Facione, P.A. (1984). Toward a Theory of Critical Thinking, *Liberal Education*, 70 (3): 253-61.

Ennis, R.H. (1986). "A Taxonomy of Critical Thinking Dispositions andAbilities." InTeaching Thinking Skills,edited by Joan B. Baronand Robert J. Sternberg. New York: W.H. Freeman

Haas, P. F. ve Keeley, S. M. (1998). Coping with faculty resistance to teaching critical thinking. *College Teaching*, 46(2), 63-67.

Hersh, R.H. & Keeling, R. (2018). The Higher Education Learning Crisis, <https://Yaleglobal.Yale.Edu/Content/Higher-Education-Learning-Crisis> Erisim Tarihi: 02.01.2020

Ip, W.Y., Lee, D.T.F., Lee I.F.K., Chau, J., Wootton, Y.S.Y. & Chang, A.M. (2001). Disposition towards critical thinking: a study of Chinese undergraduate nursing students, *Journal of Advanced Nursing* 32 (1) :84-90, <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.2000.01417.x>

Nickerson, R. 1986. "Why Teach Thinking?" In *Teaching ThinkingSkills: Theory and Practice*, edited by Joan B. Baron and Robert J.Sternberg. New York: W.H. Freeman.

Terenzini, P. T., Theophilides, C., & Lorang, W. G. (1984). Influences On Students' Perceptions Of Their Academic Skill Development During College. *J. Of Higher Educ.*,621-636.

Terenzini, P. & Wright, T. (1987). Influences On Students' Academic Growth During Four Years Of College. *Research In Higher Education*, 26(2), 161-179.

Terenzini, P., Springer, L., Pascarella, E. & Nora, A. (1995). Influences Affecting The Development Of Students' Critical Thinking Skills. *Research In Higher Education*,36(1), 23-39.

Çakır, N. A. & Senemoğlu, N. (2016). Yükseköğretimde Analitik Düşünme Becerileri Cilt:24 No:3 *Kastamonu Eğitim Dergisi* 1487-1502 May 2016 Vol:24 No:3

Kökdemir, D. (2012). Üniversite eğitimi ve eleştirel düşünme, *Pivolka*, Mart 2012, Sayı: 21, Yıl: 7

Paul, R., Elder, L., & Bartell, T. (1997). *California Teacher Preparation for Instruction in Critical Thinking: Research Findings and Policy Recommendations*. Sacramento: Foundation of Critical Thinking.

Seferoglu S. S. & Akbiyik C. (2006). H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal Of Education). 30 (2006) 193-200

Schlueter, J. (2016, June 7). *Higher Ed's Biggest Gamble*. Retrieved <https://www.insidehighered.com/views/2016/06/07/cancolleges-truly-teach-critical-thinking-skills-essay>

Times Higher Education, World Universities Ranking 2019, <https://www.timeshighereducation.com/search?e=404&search=world%20university%20rankings%202019> Erişim Tarihi: 15.01.2020

World Economic Forum, (2018). The Future Jobs Report, Centre For The New Economy And Society, Genewra: WEF